

«МАНАС» ЭПОСУ ЖАНА АНДАГЫ КОЛДОНУЛГАН КУРАЛ-ЖАРАКТАР ТУУРАЛУУ АЗЫНООЛАК КЕП

Макалада Кызыл-Суулук манасчы Жусуп Мамайдын вариантына таянуу менен кыргыз тарыхына байланыштуу эпостогу эл достугу, эпостун жаратылыш тарыхынан, андагы ырым-жырымдардан, согуш жана согуш эрежелеринен эпостогу философиялык ойлор жана башка улуу мурастар сакталганы баардыгына маалым. Анын ичинен эпостогу колдонулган курал-жарактар тууралуу кеп козголгон.

Негизги сөздөр: манас эпосу, курал - жарактар, согуш эрежелери, ырым жырымдар, философиялык ою.

MANAS EPIC, IT MENTIONED SOMETHING ABOUT THE WEAPONS USED

In this article were known storyteller based on manaschy from Kyzyl-Suu Jusup Mamai's version of the epic about the history of friendship between epic natural history, its superstitions and other rules of warfare and the military epic of philosophical thoughts and is contained in a large legacy known to all. His epic about the weapons used in the discussion. Speaking about the weapons used in his epic.

Key words: Manas epic, armor, rules, rituals, rituals and philosophical thought.

Бир же бир нече макала менен «Манас» эпосунун жалпы мазмунун түшүндүрүп кетүү мүмкүн эмес. Мен бул макалада Кызыл-Суулук манасчы Жусуп Мамайдын вариантына таянуу менен кыргыз тарыхына байланыштуу эпостогу эл достугу, эпостун жаратылыш тарыхынан, андагы ырым-жырымдардан, согуш жана согуш эрежелеринен эпостогу философиялык ойлор жана башка улуу мурастар сакталганы баардыгына маалым. Анын ичинен эпостогу колдонулган курал-жарактар тууралуу бир аз кеп козгоону туура көрдүм.

«Манас» - кыргыз элинин муундан-муунга өтүп олтуруп биздин доорго жеткен тарыхый эпосу. Бул эпостун ээси-эл. Кылымдарды карыткан кыргыз болгон соң, акырына чейин да «Манасы» жашай берет. Муундан-муунга уланганы мына ушунда.

«Манас» кыргыз элинин укум-тукумунан кандай формада уланып келди? Оозеки ыр саптары менен жомокто туп улап келди. Ооба, жөн эле ооздон-оозго айтылып келген жок. Окумуштуулар айткандай, тайыздыктан тереңдеп, жөнөкөйдөн татаалдашып, ар бир манасчынын жөндөмү боюнча улам көркөмдөп, улам байып турду.

«Манас» эпосу-кыргыз элинин улуу мурасы, руханий кенчи эмеспи. Кытайда жашаган Кызыл-Суулук кыргыздар да бул эпосту улуу эпосу катары эсептешет. Алардагы бир өзгөчөлүк биздеги айтылып жүргөн муунга («Манас», «Семетей», «Сейтек», «Кененим», «Сейитим», «Асылбача-Бекбача», «Сомбилек», «Чигитей») жеткире айтылгандыгы белгилүү.

«Манас» эпосу кыргыздардын байыркы тарыхындагы өткөн окуялардын нугу менен жаралып, ошол доорлордогу тарыхый мезгилдердин реалдуу белгилерин терең түшүнүп, улуттун көркөм мурас катары азыркы Манас урпактары- кыргыз элине оозеки жана жазма түрүндө жетип, бүткүл дүйнө эли суктанган улуу байлыгы, мурасы болуп эсептелет.

Алар: булдурсун, актинте, жаа, сетелек, кылыч, айбалта, күрзү, чокмор, найза, шамшар, темир тор, таш келте, алмабаш мылтык, ак бараң, очогор, мыршапдар, кытчагыр, замбирек, калкан, доолбас, керней, сурнай, жоокер кийимдеринен аколпок, бадана, кандагай, туулга, күрмө соот, калдыркан, кисепче, чарайна, кеп жабуу, кементайлар кирет.

«Манас» эпосундагы чагылдырылган курал-жарактарды ойлоп таап, аларды эпостогу каармандар жашаган учурунда кандай курал-жарактарды пайдалангандыгына көз чаптырып байкоого аракет жасашкан.

Анда эпостогу курал-жарактардын жасалышына баскынчылардын кордугунан аябай тажаган кыргыз эли көкүрөгүнө көк таштай баткан ызаалуу кекке курчуп, теңдик үчүн колдоруна курал албай туруп, өздөрүнөн алда канча күчтүү жоону жоюуга болмок эместигине көзү жеткени көрүнүп турат.

Мисалы, Манаска Бакай сыяктуу улуу акылман аксакалдары Аккелте менен Ачалбарстыны тартуулаганын эл арасынан чыккан төкөр уста Бөлөкбайдын Манас жана анын чоролоруна айбалта, сыр найзаларды жасап, баатырлардын күчүнө күч, дем берген.

Эпостогу курал-жарактардын жасалыш тарыхынан:

Баатыр чапчу балтанын,
Жарылып сырты кетет деп,
Коло менен чырмады.
Сугатына чыдабай,
Көмүктүн суусу кургады.
Как ыргайга саптады,
Пил терисин каптады.

Демек, эпосто байыркы өнөр жай өнүгүүсүнүн белгилүү даталары ушундайча сакталган. Бейжинге Чоң казатка жөнөгөн Манас баатырдын чоң кошуунуна Алманбет хандыкка шайланып, черүүлөргө кол башчы болот. Ошондо Алманбет мындай дейт:

Баатырың бар, эриң бар,
Хан турасың, кара бар.
Мына бу менин ишим деп,
Ал жагына караба.
Найза саяр мыктууну,
Найзага өтө шыктууну,
Чогултуп муну бир бөлгүн.
Балта чапкан балбанды,
Балталап балбан алганды,
Анын баарын бир бөлгүн.
Кылыч кындан тартканды,
Кылайтып жазбай чапканды,
Аны да бир бөлгүн.
Кетелек менен сом темир
Чабышка келсе баары бир
Чоюлтуп чокмор чапканды,
Чогултуп аны бир бөлгүн,
Очогорун октогон,
Милтесин кызыл чоктогон,
Мылтыктууну бир бөлгүн.
Колумсаны асынган,
Жаа тартканын бир бөлгүн.
Бөлүнгөн бойдон бөлүнгүн,
Бөлөк-бөлөк көрүнгүн.

Ушундай жоокердик курал-жарактардын түрүнө карай бөлүнүп согушуу ыкмасы, байыркылардын согуштук тактикадагы куралдын ордун ылайыктуу чечкенин, же болбосо согуштун жеңишке жетиши үчүн курал-жарактардын күчү, орду жеңил эмес экендигин белгилеп турат.

«Манас» эпосундагы жоокердик курал-жарактардын атадан балага же болбосо муундан-муунга мурас болуп калышы жөрөлгөлүү салт.

Баатырлар дүйнөдөн өткөндө, алардын куралдары кийин урпактарына өткөрүлүп турган.

Мисалга алсак, Манас баатырдын урпактарына Сырнайза, Айбалта, Ачалбарс, Аккелте, Аколпок, Алманбеттин урпактарына Алмабаш мылтыгы, Акшамшары, Кеп жабуусу, Темир тор сыяктуулары мурас болуп калтырылган. Бул бизге байыркы кыргыздардын эл биримдигин сактап, келечекке ишенүү менен жашагандыгын, ата-бабадан калган кекти алууну укумдан-тукумга чейин улантышканын туюндурат.

«Манас» эпосундагы курал-жарактарды изилдөө талыкпай эмгекти талап кылат. Эл тарыхын дагы терең үйрөнүүдө эпос дагы да жаңыланып, такталып жашай бермекчи...

Адабияттар:

1. Сыдыков А. “Манас” эпосундагы салттык көрүнүштөр. Бишкек, 2004-ж
2. “Манас” энциклопедиясы, Бишкек, 1995- ж
3. “Мурас” журналы, Бишкек, 1995- ж
4. “Манас” эпосу жөнүндө, Бишкек 1994- ж.